

MS II. YÜZYILDA AIZANOİ – ROMA İLİŞKİLERİ: TASFİYE VE YENİ DÜZEN

Ahmet TÜRKAN*

Makale Bilgisi

Başvuru: 22 Ekim 2021

Kabul: 01 Aralık 2021

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Article Info

Received: October 22, 2021

Accepted: December 01, 2021

Öz

Günümüzde Kütahya'nın Çavdarhisar İlçesi sınırlarında bulunan Aizanoi Antik Kenti, Hellenistik Dönemden itibaren Kuzeybatı Phrygia'nın önemli merkezlerinden biri olmuştur. MÖ 133 yılından sonra Roma'nın Asia Eyaleti sınırları içinde kalan kent, bu tarihten itibaren Roma ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmış ve MS I.yüzyılda bu ilişkiler ciddi anlamda ivme kazanmıştır. Kent bu dönemde, imparatorluk kültürü neokoriası almak ve bir metropolis olmak için çabalamıştır. Yüzyılın sonunda ise kısa bir süreliğine olsa da bu kültürün merkezi hâline gelmiştir. Fakat İmparator Domitianus'un ölümüyle birlikte Roma ile Aizanoi arasındaki ilişkiler de biçim değiştirmiştir. MS II. yüzyılda kent, İmparator Hadrianus'un merkezîyetçi ve panhellenist politikasının etkisinde kalmıştır. Zeus Aizanon Tapınağı'na ait topraklarda yapılan düzenlemeler önceki yüzyılın seçkinlerinin arka planda kalmasına neden olmuş ve imparatorların da desteğiyle yeni bir seçkinler ortaya çıkmıştır. Antoninus Pius döneminde ise Aizanoi, Panhellenion'da etkin bir konuma ulaşmış ve birliğin yönetiminde önemli bir role sahip olmuştur. Bunun yanında, kentin tiyatrosunda gerçekleşen kazı çalışmaları sonucu ortaya çıkan yeni epigrafik bulgular bu yüzyılda kentin kabile sisteminde de bir değişimin yaşandığını göstermiştir. Kentin yaşadığı bu süreç, Roma ile Hellen polisleri arasındaki ilişkinin niteliğini ortaya koymakla birlikte, Aizanoi'un yerel tarihindeki tasfiye ve yeni düzen hareketinin bir portresini oluşturmuştur. Bu çalışmanın amacı da Aizanoi ve Roma arasında yaşanan bu sürecin panoramasını sunmak ve Roma ile Hellen kentleri arasındaki ilişkilere genellenebilir bir örnek ortaya koymaktır.

* Dr. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, aturkan@ogu.edu.tr; ORCID: 0000-0002-3358-0828.

Anahtar Kelimeler: Aizanoi, Zeus Tapınağı, Panhellenion, Hadrianus, Seçkinler, Tiyatro, Kabile

Relations between Aizanoi and Rome in the 2nd Century AD: Epuration and New Order

Abstract

Aizanoi, located in the Çavdarhisar District of Kütahya today, was one of the important centers of northwestern Phrygia since Hellenistic Period. The city, remained within the borders of the Province Asia during first two centuries of Roman domination, tried to develop her relations with the Empire for next two centuries. These relations gained momentum under the Flavian Dynasty, and the city tried to get the neokoria of imperial cult and to become a metropolis. At the end of the 1st century, Aizanoi became a center of imperial cult. However, after the death of Emperor Domitian, the relations between Aizanoi and Rome also changed. In the 2nd century AD, the city was under the influence of the centralist and panhellenist policy of Emperor Hadrian. The arrangements made on the lands belonging to the Temple of Zeus Aizanon caused the elites of the previous century to remain in the background, and a new elite emerged with the support of the emperors. During the reign of Antoninus Pius, Aizanoi reached an active position in Panhellenion and had an important role in the management of the union. Besides, some new epigraphic documents found in excavations carried out in the city's theatre showed that changes took place in the tribal system of the polis in this century. While this process of the city reveals the nature of the relationship between Rome and Hellen poleis, it also created a portrait of an epuration and new order movement in the local history of Aizanoi. This study aims to present the panorama of this process between Aizanoi and Rome and to present a generalizable example of the relations between Rome and Hellenic cities.

Keywords: Aizanoi, Zeus Temple, Panhellenium, Hadrian, Elites, Theatre, Tribe

Giriş

Günümüzde, Kütahya'nın Çavdarhisar ilçesi sınırlarında yer alan Aizanoi, kuzeybatı Phrygia'nın önemli antik kentlerinden biridir. Kentte yerleşimin izleri Erken Tunç Dönemi'ne kadar uzanmaktadır ancak Hellen tipinde kent örgütlenmesinin en erken izleri Hellenistik Dönem'e aittir.¹ Bu süreçte kent, Bithynia ve Pergamon yönetiminde kalmış ve bu iki krallığın

¹ Aizanoi'un yerleşim tarihçesi ve Hellenistik dönemdeki durumu hakkında bkz. Klaus Rheidt, "Aizanoi. Die Ausgrabungen und Forschungen 1997 bis 2000", AA, (2001): 206 – 266; Klaus Rheidt, "Aizanoi in hellenistischer Zeit", E. Schwertheim – E. Winter (Ed.), *Neue Funde und Forschungen in Phrygien: Asia Minor Studien* 61, (2008): 110 – 111; Güler Ateş, "Aizanoi Hellenistik Ev Seramik Buluntuları", *SDÜ Fen – Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 41, (2017): 92 – 93. Kuzeybatı Phrygia'nın tamamı için aynı süreç söz konusu olmakla birlikte Aizanoi en erken gelişmiş kentlerden biridir.

savaşları sonucunda oluşturulan, Pergamon'a bağlı bir coğrafi-politik birlik olan Epiktetos'un merkezi konumuna gelmiştir.² Kent, ekonomik, politik, kültürel ve fiziksel anlamda Zeus Tapınağı ekseninde gelişmiştir. Bithynia ve Pergamon krallarının bağısladığı topraklar, tapınağın bu merkezi rolünü göstermektedir.³ Pergamon, bu topraklara kolonistler yerleştirerek Aizanoi'ü kolonileştirmeyi başarmış ve hem kültün hem de kentin Hellenistik bir yapı kazanmasını sağlamıştır. Kent bu özelliğini, politik ve demografik yapısındaki değişimlere rağmen Roma egemenliği boyunca korumuştur.

MS I.yüzyılda Aizanoi'un en önemli gündemi, İmparatorluk Kültü merkezi olmak ve ardından da bu kültün Neokoria'sını alarak bir metropolis haline gelmek için giriştiği bir dizi diplomatik mücadele olmuştur. Bu dönemde, kentin önde gelen isimleri oyunlara finansörlük yapmış, meclis tarafından görevlendirilen elçiler Roma ile görüşmeler gerçekleştirmiştir.⁴ Kısa bir süre öncesine kadar bu girişimlerin sonuçsuz kaldığı ve kentin imparatorluk kültüne sahip olmadığı düşünölmekteydi. Ancak K. Jes, R. Posamentir ve M. Wörrle'nin 2010 yılında yayınladıkları makalede, mimari analiz ve tapınağın arşitravındaki çivi yuvalarından yola çıkarak tamamladığı ithaf yazıtıyla, yapının Domitianus döneminin sonlarına tarihlendiği ve Zeus Aizanon ile birlikte İmparator Domitianus'a adandığı ortaya çıkmıştır.⁵

Domitianus'un ölümünü izleyen yıllarda Zeus yeniden tek başına onurlandırılmaya başlanmış, tapınağın peyzajında ve şehir ile olan fiziksel bağlantısında değişikliğe gidilmiştir.⁶ Nerva ve Traianus dönemlerinde imar faaliyetlerinin devam ettiğine dair izler olsa da bu dönem ile ilgili veriler tarihsel anlamda tatmin edici değildir. Bununla birlikte, İmparator Hadrianus ile başlayan yoğun ilişki dönemi Antoninus Pius'un imparatorluğu süresince

² Strabon, Aizanoi'ü beş Phrygia kenti arasında saymaktadır: Strab.12.8.12. Ayrıca Aizanoi'da tespit edilen Epiktetos sikkeleri için BMC Phrygia, xxi, 4.

³ MAMA IX, xxxvi – xliii. Aizanoi imparatorluk neokoros'una sahip olamamış ancak aşağıda göröleceği üzere yurttaşlarından başrahipler (arkhineokoros) çıkarmıştır. Commodus döneminde ise Ephesos'tan sonra ilk kez Aizanoi'a başka bir kültün neokoria'sı verilmiştir: Barbara Burrell, *Neokoroi: Greek Cities and Roman Emperors*, (Leiden: Brill Publishing, 2004), 116.

⁴ David Magie, *Roman Rule in Asia Minor*, c.I, (Princeton University Press: Princeton, 1950), 612 vd.

⁵ Kai Jes, Richard Posamentir ve Michael Wörrle, "Der Tempel des Zeus in Aizanoi und Seine Datierung", Klaus Rheidt (ed.), *Aizanoi und Anatolien*,(Mainz: 2010), 58 – 88.

⁶ Jes ve Posamentir, "Der Tempel des Zeus in Aizanoi und Seine Datierung", 86 – 87.

sürmüş ve sonunda kentte ekonomik, politik ve demografik bir dönüşüm yaşanmıştır.⁷

Söz konusu dönüşüm sürecinde Zeus Tapınağı yine kentin en önemli gündemini teşkil etmiştir. Bu çalışmanın ilk kısmı da Pergamon ve Bithynia kralları tarafından Zeus Tapınağı'na bağışlanan topraklardaki düzenlemenin nedeni, kapsamı ve sonuçlarını içermektedir. İkinci kısımda Aizanoi'un Panhellenion'daki konumu ve kentin varlıklı ailelerinden Ulpiusların burada oynadıkları role odaklanılmıştır. Bunun yanında Aizanoi'un seçkin sınıfının durumu da tartışılmıştır. Böylece MS II. yüzyılda Roma ile Hellen kentleri arasındaki ilişkiye genellenebilir bir kesit sunmak amaçlanmıştır. Son olarak, 2020 yılında gerçekleşen Aizanoi tiyatrosu kazılarında tespit edilen yeni epigrafik veriler ile, Hadrianus döneminde Aizanoi'un kabile sisteminde gerçekleşen değişikliklerin izlerin izleri sürülecektir.

Tapınak Toprakları Sorunu

“Kleros” olarak adlandırılan toprakların⁸ paylaşımı ve yönetimi konusundaki tartışmalar ve sorunlar MÖ I. yüzyıla kadar uzanmaktadır. İçeriğine dair yalnızca tahminler olmakla birlikte Iulius Caesar'ın tarafından Aizanoi'un topraklarıyla ilgili bir soruna müdahalede bulunduğu anlaşılmaktadır.⁹ Hadrianus'un imparatorluğun başına geçmesine kadar toprakların paylaşılması ve işlenmesi hakkında herhangi bir tartışma yaşanmamıştır. Bu süre boyunca, tapınak topraklarını kullanan ve *klerokhoi* denilen seçkinler kentteki konumlarını korumayı başarmıştır. Fakat sonunda

⁷ Hadrianus ile İmparatorlukta Hellen kentleri arasında yeni bir kimlik inşası sürecine girilmiştir. Bu dönemde Roma'nın Hellenistik Dünya ile olan ilişkisi doruğa ulaşmıştır. Hadrianus'un gerçekleştirdiği gezilerde, özellikle Hellen kentlerine yaptığı yardım ve bağışlar, onların çeşitli sorunlarının çözümlerinde bizzat ve aracısız rol oynaması bu ilişkinin boyutlarını göstermesi açısından önemlidir. Aizanoi da bu kentlerden biridir. Ayrıca MS 131/132 yılında Panhellenion birliğinin kurulması ve ayrıca bu birliğin merkezinde Hadrianus Panhellenion adlı yeni bir kültür oluşturulması Roma – Hellen ilişkilerini farklı bir boyuta taşımıştır: Christopher.P. Jones, “The Panhellenion”, *Chiron* 26, (1996): 42 – 43; Panagiotis N. Doukellis, “Hadrian's Panhellenion: A Network of Cities?”, *Mediterranean Historical Review* 22:2, (2007): 295 vd.

⁸ Hellen dilinde “tarla, toprak parçası” anlamına gelen κλήρος Hellenistik dönemde kolonileştirilen bölgelerde görülen ve mevcut toprakların belirli bir ölçüye göre paylaşılmasından oluşan toprak sistemidir. Genellikle asker ve askeri destek sağlamak için bu sistem kullanılmıştır. Phrygia'da yaygın olan bir uygulama değildir. Örneklerine ise Aphrodisias, Mylasa, Pamphylia'daki Lyrboton komesi ve Suriye Antiokheia'sında görülmektedir. Toprakların boyutları kentten kente farklılık göstermektedir. Latince karşılığı yaklaşık 2,5 km² ye denk gelen *iugum* olarak geçmektedir: MAMA IX, xli – xlii.

⁹ Michael Wörrle, “Neue Inschriften funde aus Aizanoi V: Aizanoi und Rom I”, *Chiron* 39 (2009): no.I – II.

Roma, ekonomik ve politik gücü elinde tutan bu sınıfa, onları ayrıcalıklı kılan bu topraklara müdahale ederek ciddi bir darbe vurmuştur.

Tapınak topraklarındaki düzenleme Aizanoi Meclisi, Asia Proconsülü Avidius Quietus, Procurator Hesperus ve İmparator Hadrianus arasındaki bir dizi yazışmayla kayda geçmiştir. Bu yazışmalar Zeus Tapınağı'nın duvarına yerleştirilmiş ve kararlar tüm yurttaşlara ilan edilmiştir.¹⁰ (Resim 1) Bu kararların uygulamaya geçtiği ise bir dizi sınır taşı ile gösterilmiştir.¹¹

Mektuplar sırasıyla şu şekildedir:

- 1) Asia Proconsülü Avidius Quietus'un Aizanoi'un arkhonları, meclisi ve halkına mektubu
- 2) Hadrianus'un Avidius Quietus'a mektubu
- 3) Avidius Quietus'un İmparatorluk Procuratorü Hesperus'a mektubu
- 4) Hesperus'un Avidius Quietus'a mektubu

Sürecin tamamı Asia Valisi Avidius Quietus'un Aizanoi kentine gönderdiği mektupta açıklanmıştır. Avidius'un MS 125 – 126 yıllarında Asia valiliği yaptığı bilinmektedir ve mektubun tarihi de bu aralıkta olmalıdır.¹² Bu mektuba göre, Zeus Aizanon tapınağına ait olan ve yurttaşlara kiraya verilen kleroslar bir süredir kent içinde anlaşmazlıklara yol açmaktadır. Bu

¹⁰ Tapınak yazıtları pek çok araştırmacı ve epigraf tarafından incelenip çalışılmıştır. Bu çalışmada Umberto Laffi'nin transkripsiyonu ve Barbara Levick ile Stephen Mitchell'in düzeltmeleri kullanılmıştır: Umberto Laffi, "I Terreni del Tempio di Zeus ad Aizanoi", *Athenaeum*, 49, (1971), 9 vd; MAMA IX, xxxvi – xliii. Diğerleri transkripsiyon ve tercüme için bkz. Charles Texier, *Description de l'Asie Mineure faite par ordre du gouvernement français pendant les années 1833 – 1837*, c.I. (Paris: 1839), s.103 – 105; George Keppel, *Narrative of a Journey across the Balcan: also a visit to Azani and other newly discovered ruins in Asia Minor in the years 1829 - 30*. c.I (London: 1831: 230, no.5 - 9; Charles Fellows. *A Journal written during an Excursion in Asia Minor in 1838* (London: 1839), 142; LW 860 - 863; CIG 3853 - 3855; CIL III, 355, 7003, 14191; Ettore De Ruggiero, *L'Arbitrato pubblico in relazione col privato presso i Romani*, (Roma:1893), 380 vd.; OGIS 502; IGR IV, 571; Frank Frost Abbott ve Allan Chester Johnson, *Municipal Administration in the Roman Empire* (Princeton: 1926), 403, no.82; Edith Mary Smallwood, *Documents illustrating the Principates of Nerva, Trajan and Hadrian* (Cambridge: 1966), 454; Erkan İznik, *Roma İmparatorluğu Döneminde Frigya Epiktetos Merkezlerinde Sosyopolitik, Sosyoekonomik ve Sosyokültürel Yapı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), 285 – 286.

¹¹ MAMA IX, no.8 – 10.

¹² Werner Eck, *Senatoren von Vespasian bis Hadrian* (Vestigia: Munich: 1970), 199.

anlaşmazlıkların başında ise toprakların sınırları ve kira sorunları gelmektedir. Sonuçta mesele önce Audius Quietus'a, ardından da Hadrianus'a iletilmiştir. İmparator bir mektupla kararını açıklamış, böylece toprakların yeniden ölçülmesine ve kiralardan da buna göre belirlenmesine karar verilmiştir. Ardından da kiralardan toprak miktarına göre ve gecikmeden ödenmesi emredilmiştir.¹³ Toprakların yeniden ölçülmesi ise MS 129 yılına kadar devam etmiştir.¹⁴

Valinin mektubundaki ilginç noktalardan biri, belirli bir grubun kent gelirlerinden 'yeterince' faydalandığından bahsetmesidir ve belli ki bu düzenlemeyle birlikte bu kişilerin bu ayrıcalığı da sonlanacaktır.¹⁵ Avidius Quietus'un Hesperus'a olan mektubunda ise Zeus Aizanon'a adanmış bu bölgede, klerosların ölçülerinin birbirinden farklı olduğunu gördüğünü ve bu sorunun çözümü için imparatorun, komşu kentlerdeki en geniş ve en küçük alanların, klerosların hesaplamasında temel değer olarak belirlenmesi kararını aldığından bahsetmektedir.¹⁶

Peki topraklarda bulunan bu ayrıcalıklı kesim, yani *klerokhoi* kimdi? Arkeolojik çalışmalar, MÖ II. yüzyılda zengin ve Pergamon etkisindeki kolonistlerin kent merkezinde, hatta Zeus Tapınağı'nın yakın çevresinde yerleşmiş olduğunu göstermiştir. Tapınağın güneyinde tespit edilen Hellenistik döneme ait bir evde ithal Pergamon kapları, Pergamon taklidi kaplar ve elliden fazla pişmiş toprak Pergamon mührü tespit edilmiştir ve kentlin çeşitli yerlerinde de Pergamon seramikleri bulunmuştur.¹⁷ Kentteki en eski yazılı belgeler olan ve MÖ II. – I. yüzyıllara tarihlenen iki mezar stelindeki *Lysias*, *Perdikkas*, *Polemaios*, *Menas*, *Metrodoros* gibi Hellen – Makedon onomastisini yansıtan isimler de arkeolojik bulguları desteklemektedir.¹⁸

MÖ I ve MS I. yüzyıllarda Roma ile yakın ilişkiler kuran kişilerin bu kolonistlerin torunu olduğunu düşünmek aşırı yorum olmayacaktır. Bu dönemde ortaya çıkan Menogenes, Nannas, Sokrates gibi isimler hem Hellenistik kültürü sindirmiş hem de toprak sahibi ayrıcalıklı kişilerdir. Örneğin Menogenes'in cenaze töreni, Neoi ve Epheboi'un katılımıyla ve

¹³ Laffi, "I Terreni del Tempio di Zeus", 10, A.

¹⁴ MAMA IX, 8.

¹⁵ Laffi "I Terreni del Tempio di Zeus", 10, A.18: "ἀρκεῖ γὰρ αὐτοῖς τὸ μέχρι ν[ῦν ἀπολελαυκέναι τούτων."

¹⁶ Laffi "I Terreni del Tempio di Zeus", 11, C.

¹⁷ Neşe Atik, "Pergamenisches in Anatolien. Aizanoi und seine Beziehungen zur Hauptstadt der Attaliden" *IstMitt*, 54, (2004), 379 – 385.

¹⁸ SEG 45, No.1721; Michael Wörrle, "Neue Inschriftenfunde aus Aizanoi II: Das Problem der Ara von Aizanoi", *Chiron* 25 (1995):75 – 76; MAMA IX, No.82.

Hellen geleneğine uygun şekilde yapılmıştır.¹⁹ Onun oğlu ya da torunu olan Nannas'ın kentnin yönetiminde etkin bir toprak sahibi olduğunu, imparator için düzenlenen oyunlara *Paloks* köyündeki topraklarının gelirlerini başlamasından biliyoruz.²⁰ Nannas'ın oğlu Menogenes ise Claudius'tan kendi ve ailesi için yurttaşlık almayı başarmış ve böylece bu aile kentteki hakimiyetlerini pekiştirmiştir.²¹

Domitianus'un imparatorluğunda doruğa çıkan bu süreç, imparatorun ölümünün ardından sona ermiştir. MS II. yüzyılın başlarında tapınağın imparatorluk kültürü merkezi olarak kullanılmaya devam ettiğine dair herhangi bir veri bulunmamaktadır. Dahası birkaç on yıl sonra kent, yukarıda bahsedilen müdahaleye maruz kalmıştır.²² Aşağıda söz edileceği üzere kentte yeni bir seçkin sınıfın ortaya çıkması ve Menogenes ailesinin tarih sahnesinden iyiden iyiye çekilmesi, bu toprak düzenlemesinde ayrıcalıklarının yitirenlerin de Aizanoi'un 1.yüzyıldaki seçkinleri olduğuna dair tahminimizi güçlendirmektedir.

Yükselen seçkin sınıftan söz etmeden önce, kleros topraklarının boyutlarının ve dağıtılan payların en başta kim tarafından belirlendiğini açıklığa kavuşturmak, Hadrianus'un gerçekleştirdiği tasfiye hareketinin de niteliğini gözler önüne serecektir. Epigrafik belgeler toprakların Attalos ve Prusias tarafından bağışlandığını doğrulamaktadır ancak onların toprakların paylaşılmasında bir payı olup olmadığı açık değildir. Hadrianus'un mektubundaki bir detay araştırmacıların bu konuda iki farklı yorum yapmasına neden olmuştur. Epigraflar mektubun bir kısmının iki farklı

¹⁹ Wolfgang Günther, "Ein Ehrendekret post mortem aus Aizanoi", *IstMitt* 25 (1975), 351 – 353. Aizanoi'da tespit edilen yazıtlarının tarihlenmesi için bkz. Wörrle, "Neue Inschriftenfunde aus Aizanoi II: Das Problem der Ara von Aizanoi", 65 vd.

²⁰ Tiberius'un Aizanoi'a yazdığı mektup için bkz. Ernst Korneman, "Zu den Germanenkriegen unter Augustus", *Klio* IX, (1909), 422.

²¹ MAMA IX, No.16 ve P14.

²² Jes ve Posamentir, "Der Tempel des Zeus in Aizanoi und Seine Datierung", 58 vd.

Bizim fikrimiz de bu yöndedir ancak bu, konunun tartışmalı olduğu gerçeğini de değiştirmez. Domitianus ile Roma'nın Asia Eyaleti'nde kurduğu dördüncü hanedan kültürünün yapısı, Ephesos çevresinde ve oldukça merkeziydi. Bu kültürün kurulmasında alınan eyalet meclisi kararında ve kültürün kurulduğuna dair Asia kentlerinin temsilcilerinin adaklarında da yer almaktadır. Ayrıca Domitianus'un kendini Zeus Synnaon, Aigis ve Zeus Olympos gibi Zeus çeşitlemeleriyle kendini özdeşleştirip bu bağlamda tapınım gördüğü de bilinmektedir. Zeus Aizanon'un Domitianus'un şahsıyla özdeşleştirildiği ancak bunun İmparatorluk kültürüyle bir ilgisi olmadığını da göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Domitianus'un kurduğu hanedan kültürünün yapısı ve imparatorun yerel tanrılarla ilişkisi için bkz. Steven J. Friesen, *Twice Neokoros: Ephesus, Asia and The Cult of Flavian Imperial Family* (Brill Publishing: Leiden, 1993), 132-159; Thomas Witulski, *Kaiserkult in Kleinasien* (Vandenhoeck & Ruprecht: Göttingen, 2010), 62 – 70.

şekilde tercüme edilebileceğini söylemektedir.²³ Bunlardan ilki “eğer Aizanoi Iupiter’ine krallar tarafından adanan topraktaki *kleroi* olarak adlandırılan bölümlerin ne büyüklükte paylaştırıldığı belli değilse...” şeklinde; diğeri ise “Eğer, Aizanoi Iupiter’ine adanan topraktaki *kleroi* denilen bölümlerin krallar tarafından ne büyüklükte paylaştırıldığı belli değilse...” şeklindedir.²⁴ İlki göz önünde bulundurulursa krallar toprakları tapınağa bağışlamış fakat burada herhangi düzenleme yapmamıştır. İkincisi ise toprakların belirli bir bölümünün krallar tarafından *kleros* olarak paylaştırıldığını göstermektedir.

David Magie ve Umberto Laffi, kralların toprakları bağışladıklarını ancak bunun üzerinde herhangi bir düzenleme yapmadıklarını söylemektedir.²⁵ T.R.S. Broughton ve Stephen Mitchell ise bunun aksini ifade etmiş ve klerosların krallar tarafından paylaştırıldığını öne sürmüştür.²⁶ Eğer ikinci görüş doğruysa, toprakların verildiği kişilerin de krallar tarafından belirlenmiş olması olasıdır. Bu kişilerin ise Avidius Quietus’un mektubunda geçen ayrıcalıklı kesimi teşkil etmesi olasıdır. Bu bakış açısı, arkeolojik bulgularla tespit edilen Pergamon kolonistlerinin varlığını ve onların nasıl bir iskân politikası sonucunda kentte bulunduğunu da açıklamaktadır. Bu nedenle bizim düşüncemiz de toprakların krallar tarafından paylaştırıldığı yönündedir.

Hadrianus’un toprak düzenlemesi politik olduğu kadar ekonomik kaygılar da içermekteydi. İmparator, mektubunda kiralar konusundaki endişelerini de dile getirmiştir. Toprakta yapılacak olan düzenlemenin nasıl olacağına bakılmaksızın kiraların toplanmasını ve geciktirilmemesini emretmektedir²⁷ Umberto Laffi, Kleros’un yalnızca bir toprak sistemi olmadığını, aynı zamanda mevcut iktidarın vergileri toplamasını kolaylaştıran ekonomik bir düzenleme olduğunu, bu kadar süre varlığını korumasının nedeninin de bu olduğunu ifade etmiştir.²⁸

Bu toprak düzenlemesinin Aizanoi yurttaşlarının belli bir kesiminin politik ve ekonomik avantajlarını yitirmesine neden olmuştur ve bunlar

²³ Laffi, “I Terreni del Tempio di Zeus”, 10,B. 1 – 3: “si in quantas particulas quas clerios appellat ager Aezanensi Iovi dicatus a regibus divisus sit”

²⁴ MAMA IX, xli.

²⁵ Magie, *Roman Rule in Asia Minor II*, (Princeton University Press: Princeton, 1950), 1018 vd.; Laffi, “I terreni del tempio di Zeus ad Aizanoi”, 28 vd.

²⁶ Thomas Robert.S. Broughton, *Studies in Roman Economic and Social History in honor of A.C. Johnson*, (Princeton University Press: Princeton, 1951), 238 vd.; Mitchell’in yorumları için bkz. MAMA IX, xli – xlii.

²⁷ Laffi, “I Terreni del Tempio di Zeus”, 10,B

²⁸ Laffi, “I Terreni del Tempio di Zeus”, 37 vd.

büyük bir ihtimalle önceki iki yüzyıl boyunca güçlerini korumuş, kent tarihine yön vermiş seçkin ailelerdir. Peki bu düzenlemelerden kârlı çıkan kimler olmuştur? Bunu anlamak için MS II. yüzyıl boyunca kentte etkili olan karakterlere ve özellikle bunların en etkilisine göz atmak gerekmektedir. Bu aynı zamanda Aizanoi'un gelmiş geçmiş en güçlü ailesi olan Ulpiusların hikâyesidir.

Aizanoi'un Yeni Seçkinleri: Ulpiuslar

Önceki yüzyılda yaşanan süreç kentin Asia Eyaleti'ndeki İmparatorluk kültürü organizasyonunda önemli bir noktaya gelmesini sağlamıştır. Claudius döneminden itibaren kent ile Roma arasında gitgide gelişen ilişkilerle birlikte belirli ailelere vatandaşlık hakkı verilmeye başlanmıştır. Bu durum MS 2.yüzyılda da devam etmiştir ve özellikle Ulpius ailesi bu anlamda bu yüzyıla damgasını vurmuştur. Ön adlarından Traianus döneminde vatandaşlık aldığı anlaşılan bu aile, Hadrianus'tan Commodus'a kadar kesintisiz bir şekilde kentin ve Asia eyaletinin en önemli makamlarında bulunmuştur.

Aizanoi'daki Ulpiusların yükselişi Traianus döneminde başlamıştır. İmparatorun yönetime geçtiği ilk anlardan itibaren onunla ilişkiler kurulmuş, hatta MS 102'den önce kente bir imparator heykeli dikilmiştir.²⁹ Traianus'la olan bu temaslarda M. Ulpius Appuleius Flavianus önemli bir rol oynamış, Roma'ya seyahat etmiş ve muhtemelen burada imparatorun yurttaşlık almıştır. Ayrıca imparatorluk kültürünün eyalet çapındaki başrahipliğini yapmıştır.³⁰ Hadrianus'un MS 125/6 yılında gerçekleştirdiği toprak reformu sırasında Appuleius'un kentte önemli bir konumda olduğu düşünülmektedir ve Domitianus'un ölümünden itibaren çözülmeye çalışan ekonomik ve politik sorunlarda Roma'ya yardımcı olduğu için kendisi ve ailesi daha fazla itibar kazanmış, bu dönemden itibaren Aizanoi'un lider ailesi hâline gelmiştir.³¹

Ulpiusların yükselişinin izleri Aizanoi'un her yerinde görülmektedir. Stadion'un girişine yerleştirilmiş olan kronikten Appuleius'un oğlu M. Ulpius Appuleianus Flavius'un, çoğunluğu yerel olan Agon, Zeus ve Dionysos başrahipliği, *prytanis*, *strategos*, *stephanophoros* ve *boulearkhos* gibi unvanlara sahip olduğu anlaşılmaktadır.³² (Resim 2) Apulleius'un kızı

²⁹ MAMA IX, no.7.

³⁰ Michael Wörrle, "Neue Inschriftenfunde aus Aizanoi I. Eine Brückenweihung des Eurykles; Eine Familiendokumentation am Stadion" *Chiron* 22, (1992): 355- 357.

³¹ Wörrle, "Neu Inschriftenfunde aus Aizanoi I", 355- 356.

³² Wörrle, "Neu Inschriftenfunde aus Aizanoi I", 353, no. 4a, 4b, 4c, 4e.

Iulia ve gelini Severina, Pergamon'daki İmparatorluk Kültü tapınağında başrahibe olarak bulunmuştur.³³ Fakat bu hikâyenin odağı M. Ulpius Appuleius Eurykles'tir. Stadiondaki kronikte adı geçen bireyler çoğunlukla onunla olan ilişkisine göre konumlanmıştır.

Ulpiusların üçüncü nesli olan Eurykles, kariyerine agon ve ömür boyu Dionysos rahibi olarak başlamıştır. MS 130 ve 140'larda Aizanoi *grammateusu* ve *asiarkhos* seçilmiş ve MS 156 ve 157 yıllarında Iason ve Kyllos'un arkhonluğunda Aizanoi'u Panhellenion'da³⁴ temsil etmek için Atina'da bulunmuştur. Burada eğitim ile ilgili faaliyetlerde bulunmuştur. Panhellenion arkhonları ve bizzat İmparator Antoninus Pius tarafından övgüler içeren dört mektup almıştır.³⁵ Sonraki yıl ise Panhellenion arkhonu seçilmiştir. Beşinci bir mektup ile Eurykles'in *başarısı ve erdemleri* Panhellenion tarafından doğrudan Antoninus Pius'a aktarılmıştır. MS 161 yılında imparatorluk kültürünün Asia başrahipliğini yapmıştır.³⁶ Aizanoi'a Marcus Aurelius ve Verus'un heykellerini dikmiştir. MS 162 ve 163 yıllarında Ephesos *gerousia'sı* için *logistes* seçilmiştir. Bu görev de imparatorlardan Eurykles'e gelen bir mektup ile belgelenmiştir.³⁷ MS 180'lerde ise bu defa Smyrna'daki tapınakta imparatorluk başrahibi olarak görev almıştır. Bu da *logistes* olduğu Aphrodisias'a bağışlar ve oyunlar ile ilgili yazdığı bir mektuptan anlaşılmaktadır.³⁸ Bu onun eyalet düzeyindeki son görevidir.

Eurykles entelektüel bir kişiliktir. Hellen kültürüne hakimdir. Onarımını finanse ettiği köprünün hemen yanında bulunan ve Hadrianus Panhellenium ve çeşitli tanrılara adadığı MS 157 – 161 arasına tarihlenen bomostaki üslubu bunu göstermektedir. Yazıtın tarihi Hellen olimpiyat geleneğine göre atılmıştır ve Attik Yunancada yazılmıştır.³⁹ (Resim 3) Ayrıca ondan önceki iki panhellenion arkhonunun yazdığı mektupta, gençlerin eğitimde aldığı sorumluluk açıkça vurgulanmıştır. Tavrı ve

³³ Wörrle, "Neu Inschriftenfunde aus Aizanoi I", 351, no.2a – 2c.

³⁴ Hadrianus, MS 131 – 132 yıllarında Atina'ya giderek burada inşası süren Zeus Olympia tapınağının tamamlanması için destek vermiş ve ayrıca Atinalıların kendisi için bir tapınak adamasına izin vermiştir. Tapınak Hadrianus Panhellenion'a adanmıştır ve kısa süre içinde Hellen kentleri bu tapınak ve Panhellenion meclisi etrafında örgütlenmişlerdir. Böylece Hellen polisleri arasında bir ağ kurulmuş, eski *Hellen Birliği* politikası Hellenistik dönemden sonra yeniden canlanmıştır. Hist. Aug. Hadrianus 13-14; Cass. Dio. 69.16.1.

³⁵ IGR 4, 573, 575, 576, 564.

³⁶ MAMA IX, P18; ZPG 37, 47, n.48.

³⁷ IEph. Ia, 25; OGIS 2, 508.

³⁸ OGIS 2, 509.

³⁹ Wörrle, "Neu Inschriftenfunde aus Aizanoi I", 338 – 339.

geleneklere olan yaklaşımı onun panhellenik idealin hem kentteki hem de bölgedeki önemli karakterlerinden biri olduğunu göstermektedir.

Domitianus'un ölümünün ardından Ulpiusların yükselişi, bir yüzyıl boyunca kentin adeta tek hâkim ailesi olması ve bunun Hadrianus dönemindeki toprak düzenlemesiyle hız kazanması bir tesadüften fazlasını yansıtmaktadır. Önceki yüzyıla damgasını vurmuş olan Menogenes ailesinin faaliyetlerine dair herhangi bir belge yoktur. Ulpiuslar ile daha bireysel olarak Tiberius Claudius Pardalas da bir süre imparatorluk kültürü başrahibi olarak görev yapmış ve Hadrianus tarafından senatoya kabul edilmiştir.⁴⁰

Bunun dışında, Metin Türktüzün tarafından MS II.yüzyıla ait olduğu iddia edilen ve Quirina Kabilesi'nden iki bireye adanan yazıtlar üstünde durulmalıdır.⁴¹ Söz konusu yazıtların yorum ve tercümesinde bazı sorunlar dikkat çekmektedir. Yazıtların MS II.yüzyıla ait olduğunu gösteren bir kanıt ya da stilistik bir gösterge bulunmamaktadır. Bu yazıtların ikisi de meclis tarafından muhtemelen aynı aileye mensup iki kişi için, kente hizmetlerinden dolayı adanmıştır.

İlk yazıt Quirina Kabilesi'nden Akylas'ın oğlu Tiberius Claudius Menophilos için yapılmış bir heykel kaidesidir. Akylas bir kültürün "ömür boyu rahibi" olarak nitelenmiştir fakat hangi kültürün rahibi olduğu bu kısmın silinmesinden dolayı belirlenemez durumdadır. Bunun Aizanoi'un kısa süreliğine sahip olduğu ve Domitianus için kurulan kült olması ve bu kısmın imparatorun ölümünden sonra uğradığı *damnatio memoriae*'dan dolayı silinmiş olması mümkündür. Eğer öyleyse bu yazıtın, Asia'daki *Sebastoi* kültürünün kuruluş tarihi olan MS 89-90 yılları⁴² ile imparatorun ölüm tarihi olan MS 96 arasına ait olması muhtemeldir. (Resim 4)

Diğer yazıt ise kentteki 2 No'lu Roma köprüsü ile bağlantılı bir onurlandırma ve bu da Quirina kabilesinden Memnon'un oğlu Tiberius Claudius Diogenes için yaptırılmıştır. Bunun tarihlenmesi de yazar tarafından MS II.yüzyıl olarak verilmiştir ancak köprünün MS 160'larda Eurykles'in finansörlüğünde yapılan onarımı düşünüldüğünde bu dönemden daha erken bir zamana tarihlenmesi gerekmektedir. Söz konusu yazıt, köprüyle ilişkili olarak tespit edilmiştir ve bu göz önünde bulundurulduğunda Flaviuslar

⁴⁰ MAMA IX, xxiv, no.18 – 21.

⁴¹ Metin Türktüzün, "Aizanoi'da Bulunan Onurlandırma Yazıtı ve Heykel Kaidesi", Elif Özer (ed.), *Aizanoi II* (Ankara: 2016), 215 – 255.

⁴² Friesen, *Twice Neokoros*, 158 – 159.

dönemindeki imar faaliyetleri sırasında, yazıtta geçen ailenin finansörlüğüne yönelik bir teşekkür olması muhtemeldir.⁴³

Türktüzün makalesinde yazıtta “*Kyreina*” (Κυρείνα) olarak geçen aile adının Latince karşılığı olan “*Quirina*” göz ardı edilmiştir. Bu kabile Roma'nın en eski kabilelerinden ve özellikle Tiberius döneminde imparatorluk ve eyaletlerin yönetiminde etkindir. Sagallassos ve Pessinus'ta da bu kabileye ait bireyler yine “*Tiberius Claudius*” ya da “*Titus Flavius*” ön adıyla tespit edilmiştir.⁴⁴ Bu da her iki yazıtın da MS I. yüzyıla ait olduğu düşüncesini güçlendirmektedir. Yazıtların tarihine olan yaklaşımımızı temel alarak, MS II.yüzyılda ailenin adının pek popüler olmadığı göze çarpmaktadır. Peki, aile bireyleri Domitianus'a adanmış kültün rahipleri ve aynı zamanda Flaviusların başışçıları olan bir kabilenin kent politik dönüşüm sürecindeki akıbeti nasıl olacaktı?

Aizanoi'un Kabileleri

Hadrianus döneminde pek çok kentin toplumsal örgütlenmesi önemli değişimler geçirmiştir. Bu dönemdeki kabileler, Hellen geleneğine uygun olarak politik anlamda daha etkin hâle gelmiştir. İmparatorun ziyaret ettiği kentler onu çeşitli şekillerde onurlandırırken, bu onurlandırmalardan biri de kentte onun adını taşıyan kabilelerin oluşturulması ya da kentin eski kabilelerinin isimlerinin imparatorun ismiyle değiştirilmesi olmuştur.⁴⁵

Aizanoi kentinde de “*Hadrianis*” (Ἀδριανίς) isimli bir kabile bulunmaktadır. Buradan yola çıkarak Hadrianus'un doğu gezilerinde⁴⁶ Aizanoi'yu ziyaret ettiği öne sürülmüştür.⁴⁷ Tapınak toprakları meselesinde Hadrianus'un kent ile olan yakınlığını bir yana koyarsak, kentte Hadrianus ile ilgili ya da onu onurlandıran buluntuların tamamı Panhellenion'un kurulmasından sonraki tarihlere aittir. Bunlar arasında Zeus

⁴³ Ἡ [Βουλ]ή καὶ ὁ δῆμος | ἐτείμ[η] | σεν Τίβεριον Κλαύδιον | Μηνο|φίλου υἱὸν Κυρείνα Ἀκούλαν ἱερέα [yak.9] | [yak.21] | [yak.5] διὰ βίου τὸν κτίστην καὶ φιλοκαίσαρα τῆς Ἰανυπερβλήτου πρὸς αὐτοῦς ἔνεκεν εὐ|βνοίας. Türktüzün, Aizanoi'da Bulunan Onurlandırma Yazıtı ve Heykel Kaidesi”, 220, Res.3.

⁴⁴ Hubert Devijver, “Local Elite, Equestrians and Senators: A Social History of Roman Sagalassos”, *Ancient Society* 27 (1996): 136; IK 66, 627.

⁴⁵ Mehmet Ali Kaya ve Kevser Taşdören Özcan, “Roma İmparatoru Hadrianus ve Anadolu: Geziler, Eyaletler ve Kentler”, Ebru N. Akdoğu Arca et al. (ed.), *Sencer Şahin Anısına Yazılar*, (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2016), 494 vd; Ahmet Akşar, “İmparator Hadrianus ve Anadolu Gezileri: Seyahatlerinin Amacı ve Güzergahı”, *Amisos*, 4/6 (2019): 1 – 14.

⁴⁶ Hadrianus'un gezileri hakkında klasik eserler çok az veri sunar. *Historia Augusta*'da konudan yüzeysel bir şekilde bahsedilir, Cassius Dio ise bu konuya hiç değinmemiştir: Hist. Aug. Hadrianus, 13.1 – 7.

⁴⁷ MAMA IX, No.P56; P57 ve s.xxix.

ile Hadrianus'a adanan bir su kemeri,⁴⁸ ve adından yukarıda söz ettiğimiz M. Ulpius Appuleius Eurykles'in pek çok tanrıyla birlikte Hadrianus Panhellenion'a sunduğu adak bulunmaktadır.⁴⁹ Fakat bu belgelerin hiçbiri imparatorun kenti ziyaret ettiğini göstermez. Bunun yanında Hadrianus'un Aizanoi'a oldukça yakın noktalarda bulunduğu ve Simav Vadisi'ne kadar geldiği de göz önünde bulundurulmalıdır.⁵⁰

Hadrianis kabilesinin adının iki belge tespit edilmiştir. Bunlardan biri Asia Proconsul'ü A. Claudius Lepidus'un onurlandırıldığı bir yazıttır.⁵¹ Diğeri ise Michael Wörrle tarafından tiyatrunun cuneos'unda tespit edilmiştir.⁵² Aizanoi tiyatrosunun dokuz cuneus'tan oluşan ima-caveasındaki oturma düzeni kabilelere göre ayrılmıştır. Tarafımızca C9 olarak numaralandırılan ve en doğuda bulunan cuneus, Hadrianis kabilesi için ayrılmıştır. (Resim 5) Söz konusu cuneusun yanındaki C8 numaralı cuneustaki yazıtın okunabilen kısmı, yazıtın son iki harfi olan "-is" tir. Bu cuneusun da bir kabile adına ayrılmış olması yüksek bir olasılıktır. Sondan üçüncü harfin kalan kısmından yola çıkan Wörrle bunun "-nis, -dis, ya da -lis" şeklinde bitmesi gerektiğini yazmıştır.⁵³ (Resim 6)

Bu zamana kadar Aizanoi tiyatrosunda kabileler ile ilgili tespit edilen belgeler bu ikisinden ibaretti. Fakat 2020 yılında yapıda gerçekleşen kazı çalışmaları ile daha fazlası ortaya çıktı. E8-20 Açma 2'deki kazı sırasında C7 numaralı cuneusun ilk basamağının üstüne yıkılmış olan parapet tacında "ΑΣΚΛΕΠΙΑΣ" (Ἀσκληπιάς) yazısı tespit edilmiştir. (Resim 7) Bu yeni buluntuyla ima-caveanın C7 numaralı cuneus'unun Asklepias kabilesine ayrıldığı görülmüştür. Bu kabilenin adına, tapınağın ve aynı zamanda Asia'nın imparatorluk kültü başrahibi olan fakat adı okunamayan bir kişiye adanmış onurlandırmada, kabile reisi Papios Menandros'un adıyla birlikte rastlanmıştır.⁵⁴ Asklepias Kabilesi, Pergamon ve Nikomedia gibi iki

⁴⁸ MAMA IX, No.10.

⁴⁹ Wörrle, "Neu Inschriftenfunde aus Aizanoi I", .338, Tef.1.

⁵⁰ Mehmet Ali Kaya ve Kevser Taşdören Özcan, "Roma İmparatoru Hadrianus ve Anadolu: Geziler, Eyaletler ve Kentler", 499.

⁵¹ Wolfgang Günther, "Eine neue Phyle in Aizanoi", *IstMitt* 26 (1976): 111 – 115.

⁵² Michael Wörrle, "Aizanoi's Theatre in Use: An Epigraphic Approach", *Archaeological Research in Western Central Phrygia*, (Kütahya, 2011), 142 vd.

⁵³ Wörrle, "Aizanoi's Theatre in Use: An Epigraphic Approach", 142 – 143.

⁵⁴ MAMA IX, No.22: Bu yazıt daha önce yine Asia başrahibi olan Claudius Lepidus'a yukarıda bahsettiğimiz Hadrianus Kabilesi'nin adağı ve aynı kişiye, aşağıda adından yine söz edeceğimiz Herakleas Kabilesi'nin adadığı adak ile aynı döneme ait görünmektedir: Herakleas Kabilesi için bkz. CIG III.3831a; Le Bas – Waddington 842.

büyük Hellenistik merkezde daha bulunmaktadır.⁵⁵ Bunun dışında Akmoneia ve Sattiai kentlerinde de bu isimde kabilelerin varlığı bilinmektedir.⁵⁶ Kentteki Pergamon etkisi düşünüldüğünde, bu kabilenin kentin kökeni Hellenistik Döneme uzanan eski kabilelerinden biri olduğu söylenebilir.

Yine kazı çalışmalarında, Asklepias Kabilesi'ne ayrılan cuneus'un hemen bitişiğindeki C6 numaralı cuneus önünde gerçekleşen kazılarda, üstünde “ΔΙΩΝΥΣΙΑΔΟΣ” (Διονυσιάδος) yazan bir orkestra duvarı açığa çıkarılmıştır. (Resim 8) Dionysias kabilesi, Aizanoi'dakine benzer kullanımla Sattiai ve Sardes kentlerinde görülmüştür.⁵⁷ Yine Nikaia'da Hadrianus dönemine tarihlenen bir yazıtta ve Eumeneia'da MS II.yüzyıla ait bir onurlandırma yazıtında Dionysias kabilesi bulunmaktadır.⁵⁸ Aizanoi'da Dionysos kültü ve rahipliğinin bulunduğu, bir meclis onurlandırmasından bilinmektedir. MS 161 yılı sonrasına tarihlenen bu yazıtta Zeus Neokorosu Papirios Aurelios, aynı zamanda “ömür boyu Dionysos rahibi” olarak anılmıştır. Bu durum Aizanoi'da resmi Dionysos kültü olduğunu ve bu kültürün Zeus kültü ile ilişkili olduğunu göstermektedir.⁵⁹ Dionysias kabilesinin de kentin önemli topluluklarından biri olduğu tiyatrodaki avantajlı konumundan anlaşılmaktadır. Öyle ki bu konumu ve bizzat tiyatronun Dionysos ile kutsal ve tarihsel bir özdeşlik sergilemesinden dolayı, bu cuneusun Dionysos kültü yetkilileri için ayrılmış olması da ihtimal dahilindedir ancak söz konusu kültürün rahiplerine başka tiyatroalarda böyle geniş bir alanın ayrıldığına dair bir veri olmaması, yine diğer kentlerdeki aynı isimdeki kabileler göz önünde bulundurulduğunda, Dionysias'ı bir kabile olarak kabul etmek daha doğru olacaktır.

Son olarak çalışmalar sırasında C4 numaralı cuneusta üstünde “MHT.” (Μήτ.) yazan orkestra duvarı açığa çıkarılmıştır. (Resim 9) C9, C8, C7 ve C6 cuneuslarında kabile isimlerinin görülmesi, bunun da bir kabile adı olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir ki bu durumda en yakın duran, çevredeki çeşitli kentlerde de görülen kabile adı olan *Metroas*'ın (Μητροάς) kısaltması olmasıdır. Aizanoi'un komşusu ve aynı zamanda Epiktetos kentlerinden biri olan Dorylaion'un kabilelerinden biri de *Metroas*'tır.⁶⁰

⁵⁵ Pergamon'da Asklepiaslar için bkz. Nicholas F. Jones, *Public Organization in Ancient Greece: A Documentary Study*, (American Philosophical Society: Philadelphia, 1987), 1987, 353 ve Nikomedia için bkz. MAMA III, No.263.

⁵⁶ Sattiai için: Jones, *Public Organization in Ancient Greece*”, 360; Akmoneia için CIG 3348; RE Suppl. I, s.154.

⁵⁷ Peter Hermann, *Ergebnisse einer Reise in Nordostlydien*, Wien: Böhlau, 1962?, 13: "φυ(λῆς) Διονυσιάδος"; Sardes için bkz. Magie, *Roman Rule in Asia Minor* II, 1008.

⁵⁸ Eumeneia'da IGSK 9, No.856;

⁵⁹ MAMA IX, s.xxx, no.34.

⁶⁰ A.Koerte, GGA 159, 1987, 400, no.:44: φυλῶν ἢ πρώτη Μητροάς.

Yine Pisidia kentlerinden Ambladia'da ve Smyrna'da bu kabileler bulunmaktadır.⁶¹ Sahneye olan konumu açısından Dionysias Kabilesi ile aynı avantajlı duruma sahiptir. Bu iki isim de C9, C8 ve C7'dekilerden farklı olarak orkestra duvarına yazılmıştır. Bu durumun ayırt edici bir özellik olup olmadığı, kabileler arasındaki ilişkinin hiyerarşik ya da tarihsel yapısını belirtip belirtmediği ayrı bir tartışma konusudur.

Tiyatronun C1, C2, C3 ve C5 cuneuslarında kabilelere dair herhangi bir ifade bulunmamaktadır. Bununla birlikte, MS II.yüzyılda var olduğunu bildiğimiz ancak tiyatrodaki yeri bulunmayan bir kabile daha vardır: Herakleas (Ἡρακλέας) Kabilesi.

Bu kabile yalnızca tek bir yazıtta karşımıza çıkmaktadır.⁶² 1971 yılında Macellum çevresinde bulunan ve yukarıda söz ettiğimiz Hadrianis kabilesi bahsinde de söz edilen dönemin *arkhineokorosu* Cl. Lepidus'a ithaf edilen yazıtla aynı kişi için ve aynı şekilde ithaf edilen bir onurlandırmadır.⁶³ Bu noktada ortaya çıkan sorun ise bu kabilelerin adının tiyatrodaki diğer kabileler arasında bulunmamasıdır. Oysa aynı Herakleas gibi tiyatro dışında da izleri tespit edilen Asklepias ve Hadrianis kabileleri için tiyatrodaki yer ayrılmasına rağmen Herakleas için yer ayrılmamıştır. (Resim 10)

Bununla birlikte Cl. Lepidus'a ithaf edilen yazıtlar arasındaki benzerlik göz önünde bulundurulduğunda ve Ikonion'da karşılaşılan ve Hadrianis ile Herakleas kabilelerinin birleşmesiyle oluşmuş görünen *Hadriana Herculana* isimli bir kabilenin varlığı düşünüldüğünde akla üçüncü bir seçenek olarak, Herakleas kabilesinin Hadrianis kabilesi ile birleşmiş olabileceği de gelmektedir. Bu yorum pamuk ipliğindedir çünkü Commodus dönemindeki yazıtlarda Herakleas kabilelerine rastlanması, en geç Antoninus Pius döneminde oluşturulmuş olan Hadrianis kabilesi ile kronolojik bir çelişki içine girmektedir. Eğer son yorum doğruysa, Herakleas Kabilesi için tiyatrodaki yer ayrılmamış olması anlaşılabilir hâle gelebilir. Bu noktada söz konusu tartışma bir çıkmaza girmektedir.

Son olarak önceki bölümün sonunda söz ettiğimiz Quirinuslara dönersek, eğer bu Aizanoi'un yerli kabilelerinden biriye (ki bu durumda da en erken MS

⁶¹ Ambladia'da Metros Kabilesi için: John Keil, *Denkmaler aus Lykaonien, Pamphylien und Isaurien, Vienna*, (Rohrer: Wien, 1935), no.77: Φ.Ἀρεως δ' Μητρος Πολέας; Smyrna'da Metros Kabilesi için bkz. Jones, *Public Organization in Ancient Greece*, 302.

⁶² IGR IV 586; ayrıca bkz. Günther, "Eine neue Phyle in Aizanoi", 112, dipnot 6.; MAMA IX, No.P55, C22, P56; P57; RE Suppl. XI, 1079.;

⁶³ Günther, "Eine neue Phyle in Aizanoi", 111 – 115; Prusias ad Hypium, Eumeneia, Ephesus ve Iconium'daki Hadriane kabileleri için Günther, "Eine neue Phyle in Aizanoi", no.20.

I.yüzyılın başlarında oluşturulmuş olmalıdır) MS II. yüzyılda tiyatrodaki bir yere sahip olmadıkları açıktır. Hatta Quirinuslara ait iki yazıtın, önerdiğimiz gibi, MS I. yüzyılın sonlarına ait olması yüksek ihtimali göz önünde bulundurulduğunda MS II.yüzyılda bu ailenin kentteki varlığına dair herhangi bir iz olmadığı anlaşılmaktadır. Bu da bizi kentteki değişimin yalnızca toprak ve makamla değil, daha kitlesel, kabileler üzerinden de gerçekleştiği sonucuna ulaştırmaktadır.

Hadrianis isminde yeni bir kabilenin oluşturulması ve bunun yanında kabile örgütlenmesindeki tutarsızlıklar, Antoninuslar döneminde Aizanoi'un toplumsal yapısında bir değişimin gerçekleştiğinin ipuçları sunmaktadır. Önce tapınak topraklarının düzenlenmesiyle ayrıcalıklı bir kesimin mevcut haklarının ellerinden alınması, ardından da kabile sisteminde gerçekleşen bu olası değişiklik, kentin yeni bir politikayla yeniden biçimlendirilmesi sürecini göstermektedir.

Sonuç: Aizanoi'da Yeni Düzen

MS II. yüzyıl tüm Asia ve İmparatorluk için bir değişim süreciydi. Önceki iki yüzyıl boyunca yeni düzene ayak uyduran Hellen polisleri, bu yüzyılda Roma'nın merkeziyetçi politikasının etkisi altında kalmıştı. Özellikle Hellen kentleri için Panhellenion Birliği, bu kentlerin başına buyruk hareketini kontrol altında tutmaya yaramış, ayrıca hem vergi sistemini hem de merkez – taşra örgütlenmesini kontrol altında tutmuştu. Önceki iki yüzyılda olduğu gibi, MS II.yüzyılda da Roma, yerel seçkinler ve kent arasında kurulan üç yönlü ilişki, Roma'ya sadakat ve bağlılık, kentin ve seçkinlerin çıkarları arasındaki bağ ile birbirine tutunmuştu.

Aizanoi özelinde de süreç bu şekilde ve belki de biraz daha hararetli bir biçimde ilerlemiştir. MS I. yüzyılda kent seçkinlerinin büyük çabalarıyla ulaşılan imparatorluk kültü merkezi olma arzusu, Domitianus'un ölümüyle birlikte hüsrarla sonuçlanmış, dahası önceki yüzyılda bu uğraşın içinde bulunan ve imparatorla iyi ilişkiler kuran seçkinler, önce toprak düzenlemesi, ardından kabile sistemindeki değişikliklerle saf dışı bırakılmıştır. Traianus ile birlikte yeni bir seçkin kitle ortaya çıkmış ve bu kitle Antoninuslar tarafından desteklenmiş, hatta eşsiz bir konuma getirilmiştir. Panhellenion'un da etkisiyle bir İmparatorluk Kültü merkezi olma arzusu artık eski etkisini yitirmiştir ve Aizanoi da bu birliğin etkin bir parçası hâline gelmiştir.

Bu yüzyılda Aizanoi'da kent meclisinin yönetim ve işlevde arka planda kaldığı görülmektedir. Kent, pek çok Hellenistik ve dinsel unvana sahip makamın bulunduğu karmaşık bir organizasyon hâline gelmiştir. Bu makamların büyük bir kısmını ise Ulpius ailesi elinde tutmuştur. Bu aile, tapınak topraklarının düzenlendiği sırada yönetimde olmuş ve muhtemelen

bunun uygulanmasında da etkin bir rol oynamıştır. Bu andan itibaren diğer seçkinlerin önüne geçmeye başlamıştır.

Tiyatroda gerçekleşen kazılar sırasında ve bu kazılardan önce tespit edilen bir grup epigrafik belge, kent halkının kabilelere bölündüğünü göstermiştir. Fakat bazı kabilelerin tiyatrodaki yer ayrılmaması ve ayrıca kentte yeni bir kabilenin kurulması, toplumsal örgütlenmede de bazı düzenlemelerin gerçekleştiğini düşündürmektedir.

Tüm bu ekonomik ve politik süreç, kültürel anlamda da karşılık bulmuştur. Kentin mevcut Hellenistik yapısı, Panhellenion ve Antoninus refahı ile daha da artmıştır. Bu dönemde okuma yazma oranında önemli bir artışın gerçekleştiği yazılı belgelerdeki artıştan anlaşılmaktadır. Bunun yanında, kent ile taşra birbirine biraz daha yaklaşmış, önceki yüzyıllarda demografik açıdan arka planda kalan ve onomastiği yerli olduğuna dair işaretler içeren aileler de kendilerini göstermeye başlamıştır.

Sonuç olarak MS II. yüzyılda Aizanoi – Roma arasındaki ilişkiler, kentin kozmopolit bir yapıya kavuşmasını ve zenginleşmesini sağlarken, Roma'nın kent üstündeki kesin hakimiyetini ve kentin merkeze bağlılığını da garanti altına almıştır. MS I. yüzyılda Asia Eyaleti'nin önemli kentlerinden biri durumuna gelen Aizanoi, II. yüzyılda Panhellenion'a yön vermiştir. Bu yükselişi, MS III. Yüzyılda mevcut önemli konumunu korumayı garanti altına almış, bu yüzyılda da ekonomik ve politik bir merkez olarak tarih sahnesinde yer almıştır. Ne var ki imparatorluğun merkezinin MS IV.yüzyılda Bithynia'ya kayması ve bu süreçte Hristiyanlığın iyiden iyiye baskın hâle gelmesi kenti güçten düşürmüştür. Zeus Tapınağı'yla birlikte kimliğini kazanan ve bu tapınağın çevresinde gelişen kent, bu tapınakla birlikte birkaç yüzyıl içinde tarihsel sesini yitirmiştir.

KAYNAKÇA

- Abbott, Frank Frost ve Johnson, Allan Chester. *Municipial Administration in the Roman Empire*, Princeton: Princeton University Press, 1926.
- Smallwood, Edith Mary. *Documents illustrating the Principates of Nerva, Trajan and Hadrian*, Cambridge: Cambridge University Press, 1966.
- Akşar, Ahmet. “İmparator Hadrianus ve Anadolu Gezileri: Seyahatlerinin Amacı ve Güzergahı”, *Amisos* 4/6 (2019): 1 – 14.
- Ateş, Güler. “Aizanoi Hellenistik Ev Seramik Buluntuları”, *SDÜ Fen – Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 41, (2017): 91 – 111.
- Atik, Neşe. “Pergamenisches in Anatolien. Aizanoi und seine Beziehungen zur Hauptstadt der Attaliden” *IstMitt* 54, (2004): 375 – 389.
- Broughton, Thomas Robert.S. *Studies in Roman Economic and Social History in honor of A.C. Johnson*, Princeton: Princeton University Press, 1951.
- Burell, Barbara. *Neokoroi: Greek Cities and Roman Emperors*, Leiden: Brill Publishing, 2004.
- Doukellis, Panagiotis N. “Hadrian’s Panhellenion: A Network of Cities?”, *Mediterranean Historical Review* 22:2, (2007): 295 – 308.
- Devijver, Hubert. “Local Elite, Equestrians and Senators: A Social History of Roman Sagalassos”, *Ancient Society* 27, (1996): 105 – 162.
- Eck, Werner. *Senatoren von Vespasian bis Hadrian*, Munich: Vestigia, 1970.
- Fellows, Charles. *A Journal written during an Excursion in Asia Minor in 1838*, London: 1839, 142.
- Friesen, Steven J. *Twice Neokoros: Ephesus, Asia and The Cult of Flavian Imperial Family*, Leiden: Brill Publishing, 1993): 132-159.
- Günther, Wolfhang. “Ein Ehrendekret post mortem aus Aizanoi”, *IstMitt* 25 (1975): 351 – 353.
- Günther, Wolfgang. “Eine neue Phyle in Aizanoi”, *IstMitt* 26 (1976): 111 – 115.
- Hermann, Peter, *Ergebnisse einer Reise in Nordostlydien*, Wien: Böhlau, 1962.
- İznic, Erkan. *Roma İmparatorluğu Döneminde Frigya Epiktetos Merkezlerinde Sosyopolitik, Sosyoekonomik ve Sosyokültürel Yapı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Jones, Christopher.P. “The Panhellenion”, *Chiron* 26 (1996): 29 – 56.
- Jones, Nicholas F. *Public Organization in Ancient Greece: A Documentary Study*, Philadelphia: American Philosophical Society, 1987.
- Jes, Kai, Posamentir, Richard ve Wörrle, Michael. “Der Tempel des Zeus in Aizanoi und Seine Datierung”, Klaus Rheidt (ed.), *Aizanoi und Anatolien*, 58 – 88. Mainz, 2010.
- Kaya, Mehmet Ali ve Taşdören, Özcan, Kevser. “Roma İmparatoru Hadrianus ve Anadolu: Geziler, Eyaletler ve Kentler”, Ebru N. Akdoğu Arca et al. (ed.), *Sencer Şahin Anısına Yazılar*, İstanbul, 2016.

- Keppel, George. *Narrative of a Journey across the Balcan: also a visit to Azani and other newly discovered ruins in Asia Minor in the years 1829 - 30*. c.I., London, 1831.
- Magie, David. *Roman Rule in Asia Minor*, c.I-II., Princeton: Princeton University Press, 1950.
- Keil, John. *Denkmaler aus Lykaonien, Pamphylienun Isaurien*, Vienna, Wien: Rohrer, 1935.
- Keppel, George. *Narrative of a Journey across the Balcan: also a visit to Azani and other newly discovered ruins in Asia Minor in the years 1829 - 30*. c.I., London: 1831.
- Körte, Alfred, "Rhadet, En Phrygia" *Göttingische gelehrte Anzeigen* 159/5, (1987): 286 – 416.
- Laffi, Umberto. "I Terreni del Tempio di Zeus ad Aizanoi", *Athenaeum*, 49, (1971): 1- 51.
- Rheidt, Klaus. "Aizanoi. Die Ausgrabungen und Forchungen 1997 bis 2000", AA..., (2001): 206 – 266
- Rheidt, Klaus. "Aizanoi in hellenistischer Zeit", E. Schwertheim – E. Winter (Ed.), *Neue Funde and Forschungen in Phrygien: Asia Minor Studien* 61 (2008): 107 – 122.
- Texier, Charles. *Description de l'Asie Mineure faite par ordre du gouvernement français pedandt les annies 1833 – 1837*, c.I., Paris: 1839.
- De Ruggiero, Ettore. *L'Arbitrato pubblico in relazione col privato presso i Romani*, Roma:1893.
- Metin Türktüzün. "Aizanoi'da Bulunan Onurlandırma Yazıtı ve Heykel Kaidesi", Elif Özer (ed.), *Aizanoi II* (Ankara: 2016), 215 – 255
- Witulski, Thomas. *Kaiserkult in Kleinasien*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprech, 2010.
- Wörrle, Michael. "Neue Inschriftenfunde aus Aizanoi I. Eine Brückenweihung des Eurykles; Eine Familiendokumentation am Stadion" *Chiron* 22, (1992): 337 – 371.
- Wörrle, Michael. "Neue Inschriftenfunde aus Aizanoi II: Das Problem der Ara von Aizanoi", *Chiron* 25 (1995): 63 – 81.
- Wörrle, Michael. "Neue Inschriften funde aus Aizanoi V: Aizanoi und Rom I", *Chiron* 39 (2009): 409 – 444.
- Wörrle, Michael. "Aizanoi's Theatre in Use: An Epigraphic Approach", *Archaeological Research in Western Central Phrygia*, (Kütahya, 2011), 140 – 151.

KISALTMALAR

BMC Phrygia	Head, Barclay V. <i>Catalogue of the Greek Coins of Phrygia in the British Museum</i> , London: 1906.
Cass.Dio	Cassius Dio Cocceianus, <i>Rhomaika</i> , Dio's Roman History, I – IX, New York: 1955.
CIG	<i>Corpus Inscriptionum Graecarum</i> . Augustus Boeckhius (ed.), Berolini ex Officina Academica: 1843)
CIL	<i>Corpus Inscriptionum Latinarum</i> . Theodor Mommsen (ed.), Walter de Gruyter: 1989.
Hist.Aug.	<i>Historiae Augustae</i> , çev. David Magie, c. I – III, New York: 1922.
IEph	<i>Die Inschriften von Ephesos</i> , Hermann Wankel (ed.), c.I – VIII, Bonn: Habelt, 1979 – 1984.
IGR	<i>Inscriptiones Graecae</i> . c. I – IV, G. Lafaye (ed.), Paris: 1927.
IK	<i>Inschriften Griechischer Städte aus Kleinasien</i> , c.1 – 67, Bonn: 1972 – 2006.
LW	Le Bas, Ph. Ve Waddington, W.H., <i>Voyage archeologique en Grece et en Asie Mineure fait pendant les annees 1843 et 1844</i> , 6 c., Paris 1853 – 1870.
MAMA IX	<i>Monumenta Asiae Minoris Antiqua</i> , c.IX, Barbara Levick, Stephen Mitchell et al. (ed.), London: Society for the Promotion of Roman Studies, 1988.
OGIS	<i>Orientalis Graeci Inscriptiones Selectae</i> . Wilhelmus Dittenberger (ed.), c.I-II, Lipsiae: 1903.
RE Suppl.	<i>Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft</i> , Supplementum I – XII, Stuttgart: 1903 - 1970.
SEG	<i>Supplementum Epigraphicum Graecum</i> . c.I – LXV, H.W. Pleket, R.S. Stroud et al.(ed.), Leiden, Brill Publishing, 1927 vd.
ZPG	<i>Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik</i> . Reinhold Merkelbach ve Ludwig Koenen et al (ed.), c.1 – 219, Köln: 1967 – 2021.

Resim 1: Zeus Tapınağı'nın kuzey pronaosunda sergilenen mektuplardan bir detay, solda Hadrianus'un mektubu: (Rudolf Naumann, *Der Zeus Temple Zu Aizanoi*, Berlin: Verlag Walter de Gruyter, 1979, Abb.16.)

Resim 2: Stadion'un girişinde bulunan Ulpus Kroniği (Aizanoi Kazı Arşivi)

Resim 3: Eurykles'in Hadrianus Panhellenium için adadığı yazıt (Michael Wörrle, "New Inschriftenfunde aus Aizanoi I, Taf.I)

Resim 4:Quirina Kabilesi'nden Akylas'ın oğlu Tiberius Claudius Menophilos için yapılmış bir heykel kaidesi. (Aizanoi Kazı Arşivi)

Resim 5: C9 numaralı cuneus'un ilk sırasındaki "Hadrianis" yazısı. (Aizanoi Kazı Arşivi)

Resim 6: C8 numaralı cuneus'un ilk sırasında tahrip olmuş yazıt, yalnızca "-is" belirgin şekilde görünüyor. (Aizanoi Kazı Arşivi)

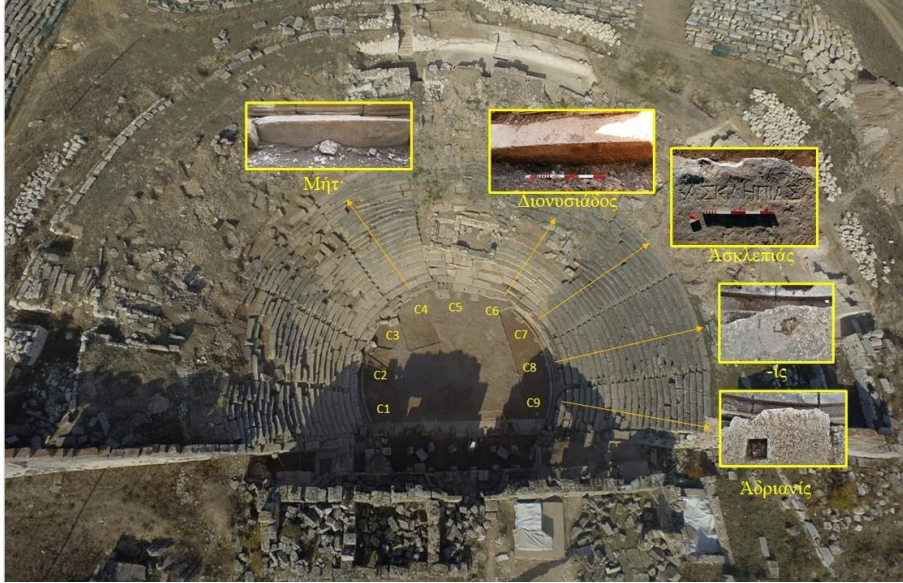
Resim 7: C7 numaralı cuneus'un ilk sırasındaki "Asklepias" yazısı. (Aizanoi Kazı Arşivi)

Resim 8: C6 numaralı cuneus'un orkestra duvarındaki "Dionysiados" yazısı. (Aizanoi Kazı Arşivi)

Resim 9: C4 numaralı cuneus'un orkestra duvarındaki "Met:" yazısı. (Aizanoi Kazı Arşivi)

Resim 10: Kabilelerin Aizanoi tiyatrosundaki oturma düzeni